

Як український князь Костянтин Іванович Острозький переміг московитів у битві під Оршею 1514 р.?

У

1512 р. московський князь Василій III (1505–1533) вчергове оголосив претензії на українсько-білоруські землі колишньої Русі в складі Великого князівства Литовського і скерував численне військо на їх завоювання. Після здобуття Смоленська воно рушило до Орші. Назустріч їм рушили полки, сформовані з бояр і шляхти теперішніх України, Білорусі та Литви під командуванням вихідця з Волині Костянтина Івановича Острозького, на той час великого гетьмана литовського. У відкритому бою 6–8 вересня 1514 р. переважаючі сили противника було розгромлено. Оршанська битва стала важливою складовою війни Великого князівства Литовського з московитами, що тривала між 1512–1522 рр.

Історики по-різному оцінювали сили сторін: від 80 тис., або по 10–12 тис. з кожної сторони. В будь-якому із варіантів підрахунків московитів було значно більше, і це додавало впевненості їх воєначальникам (воєводам Івану Челядніну та Михайлу Булгакову-Голиці). Але, як і зараз, запорукою перемоги стала не кількість війська, а розсудлива тактика. Костянтин Острозький вдався до комбінування ударів кінноти і піхоти, озброєної вогнепальною зброєю. Проілюструємо цю тезу детальнішим зверненням до перебігу самої битви.

Почнемо з бойового шикування військ напередодні битви. Князь К. Острозький вишукував армію у дві лінії: у центрі – піхоту з рушницями і пищалями, а по боках – кінноту та кавалерію. Вздовж правого флангу під прикриттям лісу було розміщено гармати і частину піхоти з вогнепальною зброєю. Перемога із суперником залежала від злагодженості усіх груп військ між собою. Розміщення московського війська було традиційним: воно розподілялося на автономні полки – великий, правої та лівої руки, сторожовий і засадний.

Сама ж битва розпочалася з переміщення московських військ, яке в центрі просунулося вперед, а фланги дещо відступили від великого полку. Це був суто московський маневр на оточення супротивника. Підіграючи цьому, К. Острозький наказав кінним полкам рухатись уперед. Московити це сприйняли сигналом до атаки і пішли в активний наступ. Передусім так зробив полк правої руки на чолі з М. Булгаковим-Голицею: він не скоординував свої дії з великим полком і головним воєводою І. Челядніним (таке порушення координації відбулося через особисту неприязнь чільних представників московської еліти). Тимчасом наступав полк лівої руки, але без особливого ентузіазму, тож К. Острозький частину сил перекинув на правий бік і зупинив наступ. При цьому московські загони потрапили під прицільний вогонь. І за цих обставин К. Острозький почав контрнатуп. Головний московський воєвода І. Челяднін очікував, що литовці після наступу на полк правої руки стикнуться з лівим і потраплять у пастку. Однак князь Острозький після незначного просування припинив атаку і почав відступати. Московити вирішили, що в литовців проблеми і почали масовано атакувати, але, захопившись

у просуванні, потрапили в заздалегідь підготовлену артилерійську засідку. Залпи пищалей і польових гармат спричинили великі втрати живої сили і коней у московському війську. Водночас самі залпи стали сигналом для загальної контратаки усіх сил Великого князівства Литовського і Польської Корони, задіяних до битви. У лавах московитів розпочалися сильна паніка і неорганізований відступ. Битву було програно з великими втратами.

Про тяжкі наслідки московської поразки свідчать цифри втрат: шість із одинадцяти великих воєвод потрапило у полон, ще двох було вбито. Литовські й польські джерела по іменах називають 611 полонених з числа московських знатних воєвод, бояр і дітей боярських. Зокрема, за підрахунками дослідників, ще 1,5 тис. московських дворян потрапило в полон. Для того часу це були суттєві втрати.

Оршанська битва фактично була першою великою вікторією на полі (у відкритому двобої, а не шляхом облоги замків і міст) війська Великого князівства Литовського у протистоянні з московитами. Московське військо, попри свої переваги у кількості і техніці, стало заручником відсутності взаємодії і згуртованості серед своїх воєвод. Сама ж поразка значно ускладнила міжнародне становище московської дипломатії: імператор Священної Римської імперії Максиміліан I відмовився від союзу з московським князем, так само утрималися від своїх попередніх планів Данія та Пруссія.

З Оршанською перемогою війни за панування у Східній Європі не припинилися, проте було продемонстровано, що підготовлений спротив може бути успішним навіть у найскладніших воєнно-політичних умовах. Теперішній мужній спротив українців московській агресії має чимало паралелей з подіями 500-літньої давнини, у яких вирішальну роль відіграв українець за походженням, великий литовський гетьман, князь із Волині Костянтин Іванович Острозький.

З іншого боку, військова катастрофа московитів понад 500 років тому була спричинена тими ж хибними ідеологемами, що і нині. Московський князь Василь III (1505–1533) розпочав війну через міфи свого батька – князя Івана III (1462–1505), який вважається творцем московської державності. Той уперше наділив себе титулом «государ всія Русі», тим самим висунувши претензії на те, що всі землі колишньої Русі мають належати Москві. Утім, із цим були незгодні інші численні нащадки Рюриковичів, що бачили своє майбутнє у європейській державі Ягеллонів – правителів Корони Польської і Великого князівства Литовського. Серед таких були князі Острозькі – Костянтин Іванович (1460–1530) і його син Василь-Костянтин (1526–1608), які посідали найвпливовіші уряди у Польсько-Литовській державі. Їх сучасники виводили цей рід від короля Данила Романовича. Натомість лінія московських Рюриковичів перервалася зі смертю царя Федора Івановича в 1598 р. Перед тим його батько, психічно хворий московський деспот Іван Грозний, вбив свого старшого сина Івана.

Ярослав ЗАТИЛЮК